

SENAT RP

NOTY O SENACIE

SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ

KANCELARIA SENATU
BIURO KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ
ul. Wiejska 6, 00-902 Warszawa
tel. 022-694-92-84, fax 022-694-95-70
www.senat.gov.pl

Dzieje polskiego Senatu

W dawnej Polsce Sejm składał się z trzech stanów sejmowych, tj. króla, Senatu i Izby Poselskiej. Tak było w 1493 r. i od tej daty rozpoczynamy poczet władz polskiego Senatu.

W dawnym Senacie nie istniał osobny urząd marszałka Senatu, a jego obradom przewodniczył król za pośrednictwem marszałka wielkiego koronnego – pierwszego ministra Królestwa. W imieniu króla prowadził on także obrady połączonych izb Sejmu, tj. Senatu i Izby Poselskiej. Pod nieobecność marszałka wielkiego koronnego zastępował go marszałek nadworny koronny. Marszałkowie wielki i nadworny zasiadali w Senacie i, jak wszyscy senatorowie, byli mianowani dożywotnio przez króla. Pierwszym senatorem, czyli prezesem Senatu, był arcybiskup gnieźnieński, jako prymas i pierwszy książę Królestwa. Przewodniczył on obradom Senatu pod nieobecność króla. Prymas miał także prawo zwoływania senatorów nawet wbrew woli króla na tzw. radę tajną. Podczas bezkrólewia prymas był *interrexem*, czyli zastępcą króla, i zwoływał Sejm. Senat w dawnej Polsce istniał do 1794 r., tj. do powstania kościuszkowskiego. W 1795 r. nastąpił III rozbiór Polski.

W Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim pracami Senatu kierował prezes, mianowany dożywotnio przez monarchę spośród senatorów świeckich.

W Polsce Odrodzonej konstytucja marcowa w 1921 r. określiła, że na czele Senatu stoi marszałek Senatu oraz wicemarszałkowie wybierani przez senatorów ze swego grona na okres kadencji Senatu. Zasadę tę utrzymano pod rządami konstytucji kwietniowej w 1935 r. oraz w odrodzonym Senacie w roku 1989.

Król Aleksander Jagiellończyk w Sejmie (Drzeworyt, Kraków 1506 r.)

(Fot. M Glinicki, archiwum Wydawnictwa Sejmowego)

- połowa XIV w.** Powstanie Rady Królewskiej, poprzedniczki Senatu, składającej się z najwyższych dostojników państwa, dygnitarzy ziemskich, biskupów (Panowie Rady). Król za ich radą kieruje wszystkimi sprawami królestwa.
- 1382** Początek zjazdów generalnych całego królestwa, tj. Rady Królewskiej z udziałem urzędników ziemskich, ogółu szlachty oraz przedstawicieli kapituł i miast, w celu wyboru króla i uchwalenia podatków – załazek Sejmu.
- 1453** Pierwsza wzmianka o obradach na zjeździe generalnym w dwóch izbach: Panów Rady (Senat) i posłów ziemskich. Naznaczenie przy królu stałej rezydencji czterech członków Rady Królewskiej.
- od połowy XV w.** Ustaje tradycja zwoływania Rady Królewskiej w pełnym składzie; poza zjazdami generalnymi – Sejmem – król odbywa narady tylko z częścią senatorów.
- 1493** Uformowanie się Sejmu jako organu ogólnopaństwowego uchwalającego ustawy (konstytucje) za zgodą trzech czynników: króla, Senatu i Izby Poselskiej.
- 1501** Król Aleksander I pod presją senatorów wydaje w Mielniku przywilej zapewniający Senatowi ster władzy w państwie. Po koronacji odmawia potwierdzenia tego przywileju.
- 1505** Konstytucja *Nihil novi* zrównuje uprawnienia Senatu i Izby Poselskiej w stanowieniu prawa.
- 1510** Sejm postanawia, że zniewaga senatora równa jest obrazie majestatu króla.
- 1529** Zakończenie inkorporacji Mazowsza do Królestwa i uzupełnienie składu Senatu o senatorów mazowieckich.
- Pierwsza połowa XVI w.** Trwale uformowanie Senatu: zasiadają w nim biskupi diecezjalni rzymskokatoliccy, wojewodowie, kasztelanowie więksi i mniejsi, ministrowie (marszałek wielki, kanclerz, podkanclerzy, podskarbi wielki, marszałek nadworny) mianowani dożywotnio przez króla; określenie porządku zasiadania w Senacie: prymas – pierwszym senatorem Królestwa, kasztelan krakowski – pierwszym senatorem świeckim, marszałek wielki – pierwszym dygnitarzem; ustalenie kompetencji Senatu – współudział w ustawodawstwie, polityce zagranicznej, sądzie sejmowym; obradom Senatu przewodniczy król przez marszałka wielkiego, podczas nieobecności króla – prymas, senatorowie wotują, czyli wyrażają swoje zdanie, król konkluduje.
- 1537** Przywódcy ruchu egzekucyjnego występują z koncepcją Senatu jako strażnika praw i wolności szlacheckich, przeciwną koncepcji króla Zygmunta traktowania Senatu jako ciała doradczego i podpory rządów królewskich. Początek walki o charakter Senatu podczas egzekucji praw i dóbr.
- 1562–1569** Osłabienie pozycji Senatu na rzecz Izby Poselskiej.
- 1569** Włączenie do Senatu senatorów z Prus Królewskich, strzegących od 1466 r. swej autonomii. Unia polsko-litewska w Lublinie: scalenie Senatu koronnego i Senatu litewskiego w Senat Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Senat po unii składa się ze 142 senatorów: 15 biskupów, 35 wojewodów, 31 kasztelanów większych, 47 kasztelanów mniejszych, 14 ministrów.
- 1572–1573** Ukształtowanie się roli Senatu podczas bezkrólewia: prymas jako *interrex* zastępuje króla, Senat podczas zjazdu elekcyjnego obraduje osobno, jednak senatorowie głosują wspólnie ze szlachtą swoich województw, prymas nominuje, marszałek wielki koronny ogłasza wybór króla.
- 1573** Artykuły henrykowskie – potwierdzają i nadają nowe prawa Senatowi: król nie może czynić nic w sprawach Rzeczypospolitej bez Senatu, w szczególności: przyjmować i wysyłać poselstw zagranicznych, zaciągać wojska, zwoływać Sejm, zawierać małżeństwa; u boku króla ma być stale 4 senatorów dla rady i nadzoru rządów, nadto każdy z senatorów ma prawo przebywać przy królu i uczestniczyć w naradach; kasztelana krakowskiego i kilku innych senatorów ustanowiono strażnikami korony królewskiej.

- 1576** Senat uprawniony do napomnienia króla, gdy ten łamie prawo.
- 1588** Do Senatu wchodzi senatorowie z Inflant.
- Pierwsza połowa XVII w.** Wzrost znaczenia Senatu za Zygmunta III i Władysława IV, wskrzeszenie tradycji zwoływania senatorów na konwokacje poza Sejmem. Król opiera swe rządy na tzw. małym Senacie (zaufanym gronie senatorów).
- 1607** Wykonanie nie respektowanego dotąd prawa o senatorach rezydentach; ich uchwały mają być spisywane i odczytywane w Sejmie.
- 1631, 1632** Senat stosuje prawo weta wobec konstytucji uchwalonych przez Izbę Poselską.
- 1635** Senat powiększony o senatorów nowo utworzonego województwa czernihowskiego (na Ukrainie Zadnieprzańskiej).
- Druga połowa XVII w.** Obniżenie znaczenia Senatu w następstwie rywalizacji między magnatami. Rzeczpospolita traci województwa smoleńskie i czernihowskie, lecz król dalej mianuje senatorów utraczonych województw i zasiadają oni w Senacie.
- 1669** Szlachta strzela do senatorów rozgniewana ich mactwami podczas elekcji królewskiej.
- 1677** Pierwszy wypadek wstrzymania obrad Sejmu (*sisto activitatem*) przez senatora.
- 1717** Zobowiązanie króla do wypełniania uchwał senatorów rezydentów.
- 1768** Prawa kardynalne: „moc prawodawstwa dla Rzplitej w trzech stanach, to jest królewskim, senatorskim i rycerskim dotąd trwającą, niewzruszoną na zawsze pozostawać powinna”. W skład Senatu wchodzi hetmani wielcy i polni.
- 1773** Początek Sejmów skonfederowanych, podczas których Senat i Izba Poselska obradują wspólnie.
- 1775** Zniesienie instytucji senatorów rezydentów przy królu, ustanowienie na ich miejsce Rady Nieustającej (o mieszanym składzie senatorsko-poselskim) z królem na czele.
- 1790** Włączenie w skład Senatu unickiego metropolity kijowskiego.
- 1791** Konstytucja 3 maja ogranicza znaczenie Senatu na rzecz Izby Poselskiej; rola króla zredukowana z osobnego stanu sejmowego do prezydenta Senatu; Senat traci prawo inicjatywy ustawodawczej, wyposażony tylko w prawo weta zawieszającego w stosunku do praw politycznych, cywilnych i karnych uchwalonych przez posłów; w innych sprawach głosy Senatu i Izby Poselskiej oblicza się łącznie. Następcy króla Stanisława Augusta mają mianować senatorów spośród kandydatów wybranych przez sejmiki.
- 1793** Sejm w Grodnie znosi Konstytucję 3 maja, ustanawia wspólne obrady Senatu i Izby Poselskiej, czyli Sejm jednoizbowy.
- 1794** Powstanie kościuszkowskie: Rada Najwyższa Narodowa zapowiada zwołanie po zwycięskim powstaniu Sejmu, który „o konstytucji narodu będzie stanowić”.
- 1807–1815** Senat Księstwa Warszawskiego: druga izba Sejmu podrzędna w stosunku do Izby Poselskiej; składa się z biskupów, wojewodów i kasztelanów, przewodniczy mu prezes mianowany przez monarchę lub osobiście monarcha.
- 1815–1831** Senat Królestwa Polskiego (Kongresowego): jeden z trzech stanów sejmowych, zrównany z Izbą Poselską, składa się z biskupów, wojewodów, kasztelanów i książąt krwi cesarskiej, przewodniczy mu prezes Senatu mianowany przez króla.
- 1921** Konstytucja marcowa wskrzesza Senat jako drugi obok Sejmu „organ narodu w zakresie ustawodawstwa”, jednak o ograniczonych kompetencjach, z prawem weta zawieszającego w stosunku do projektów ustaw uchwalonych przez Sejm, z prawem interpelacji rządu oraz wyboru – w połączeniu z Sejmem (Zgromadzenie Narodowe) – prezydenta państwa. Senat składa się ze 111 senatorów wybieranych w okręgach wojewódzkich, kadencja trwa 5 lat, na jego czele stoi marszałek Senatu.

- 1922–1927** Senat I kadencji, marszałkiem zostaje Wojciech Trąpczyński, adwokat, marszałek Sejmu Ustawodawczego.
- 1926** Nieudana próba Senatu wzmocnienia swych uprawnień przy okazji sierpniowej nowelizacji konstytucji, m.in. przez uzyskanie prawa inicjatywy ustawodawczej.
- 1928–1930** Senat II kadencji, marszałkiem zostaje prof. Julian Szymański.
- 1930–1935** Senat III kadencji, marszałkiem zostaje Władysław Raczkiewicz.
- 1935** Konstytucja kwietniowa powiększa uprawnienia Senatu kosztem Sejmu, jednak obie izby stają się podrzędne w stosunku do prezydenta. Senat składa się z 96 senatorów, w tym 1/3 mianowanych przez prezydenta, 2/3 wybieranych przez tzw. elitę (obywateli o określonym tytule zasługi, wykształcenia i stanowiska społecznego).
- 1935–1938** Senat IV kadencji, marszałkiem zostaje płk Aleksander Prystor.
- 1938–1939** Senat V kadencji, marszałkiem zostaje płk Bogusław Miedziński.
- 1939** Prezydent RP 2 XI rozwiązuje Sejm i Senat, 1 XII zarządza wybory do obu izb po upływie 60 dni od zakończenia wojny.
- 1946** Władze komunistyczne w Polsce ogłaszają zniesienie Senatu na podstawie sfałszowanych wyników tzw. referendum ludowego przeprowadzonego 30 VI na mocy decyzji Krajowej Rady Narodowej.
- 1989** 4 VI – wybory do Senatu I kadencji, pierwsze wolne i demokratyczne. Prawo wyborcze bierne – 18 lat, czynne – 21 lat. 4 VII – pierwsze posiedzenie Senatu, marszałkiem zostaje prof. Andrzej Stelmachowski. W skład izby wchodzi 100 senatorów. Zgodnie z konstytucją kadencja ma trwać 4 lata. Senat I kadencji zostaje rozwiązany wraz z Sejmem, na mocy decyzji tego ostatniego o samorozwiązaniu, w październiku 1991 r.
- 1991** 27 X – wybory do Senatu II kadencji. 26 XI – pierwsze posiedzenie Senatu, marszałkiem zostaje prof. August Chełkowski. II kadencja zostaje skrócona na skutek decyzji prezydenta o rozwiązaniu Sejmu podjętej w maju 1993 r.
- 1993** 19 IX – wybory do Senatu III kadencji. 15 X – pierwsze posiedzenie Senatu, marszałkiem zostaje Adam Struzik.
- 1997** 21 IX – wybory do Senatu IV kadencji. 21 X – pierwsze posiedzenie Senatu, marszałkiem zostaje Alicja Grześkowiak.
- 2001** 23 IX – wybory do Senatu V kadencji. 20 X – pierwsze posiedzenie Senatu, marszałkiem zostaje Longin Pastusiak.
- 2005** 25 IX – wybory do Senatu VI kadencji. 20 X – pierwsze posiedzenie Senatu, marszałkiem zostaje Bogdan Borusewicz. Senat VI kadencji zostaje rozwiązany wraz z Sejmem, na mocy decyzji tego ostatniego o samorozwiązaniu, we wrześniu 2007 r.
- 2007** 21X – wybory do Senatu VII kadencji. 5 XI – pierwsze posiedzenie Senatu, marszałkiem zostaje Bogdan Borusewicz.

*Jerzy Pietrzak, 1991 r. z późniejszymi zmianami
(listopad 2007 r.)*